

СОНЯ ГЕОРГИЕВА (София)

ПАМЕТНИЦИ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО, СВЪРЗАНИ С ПРЕДАНИЯ И ЛЕГЕНДИ, И РЕЗУЛТАТИ ОТ ТЕХНИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Всеки народ си създава предания и легенди, в които е съхранена народната памет за исторически събития и са вложени творчество и фантазия при тяхното предаване. Особено силно се проявява това творчество в дни на нашествия и на робство. Тогава то служи за укрепване на народното патриотично чувство.

Предания и легенди са били създавани и от българския народ през цялата му многовековна история. С предания и легенди са свързани най-значителните исторически паметници в старата столица Велико Търново, която е била център на българщината през тежките столетия на османското владичество. Това са преди всичко църквите „Св. Димитър“, „Св. Четиридесет мъченици“ и руините на царския дворец на хълма Царевец.

Преданията и легендите се предавали от поколение на поколение и пазели спомена за свободната българска държава, като крепели вярата на народа в освободението и светлото бъдеще. Неслучайно още в първите години след Освобождението към тези паметници се насочва вниманието на историци, архитекти и археолози. Особено големи мащаби добиха изследванията в последно време, когато със специално постановление на народната власт Велико Търново стана център на проучвания. Бяха разкрити, уточниха се и продължават да се изясняват интересни страни от историята на тези паметници, които са свързани с преданията и легендите, създадени около тях.

Известното, че въстанието на българския народ срещу византийското владичество започнало при освещаването на църквата „Св. Димитър“ в Търново, е отбелязано и във византийски, и в български извори. Легендата, че покровителят на Солун — св. Димитър, напуснал този град и станал покровител на българите, била много разпространена сред българския народ по време на византийското владичество, защото Солун е родното място на Кирил и Методий, които по това време стават символ на обединението на всички българи. Тогава били създадени „Краткото житие на св. Кирил“ и т. нар. „Солунска легенда“, в които двамата братя са представени като български просветители и създатели на славянската писменост¹.

¹ Срв. Д. Ангелов. Общество и обществена мисъл в средновековна България (IX—XIV в.). С., 1979, с. 260, 263.

Отец Паисий, който е използвал множество предания и легенди, за да възкреси българското минало, е отбелязал, че Асен и Петър са внуци на Гавраил, Самуиловия син, и че им било известно да построят в Търново хубава църква на името на св. Димитър. При освещаването на църквата Асен бил коронясан за цар; той и брат му Петър наредили военната уредба по предишния ред, както е било при техните предци — търновските царе².

А Г. С. Раковски в съчинението си за Асеновци разказва, че български певци-гуслари ходели сред поробения тогава български народ и разказвали във вид на песен легендата за св. Димитър, който щял да спаси българите от чуждото робство³.

Друг родолюбив българин, Васил Стоянов-Берон, племенник на д-р Петър Берон, проучвал търновските старини по време на османското владичество, отбелязва, че църквата „Св. Димитър“, която била запазена почти напълно в източната, олтарна част, била оградена от търновското население и била почитана като светиня, защото се знаело, че там били коронясани българските царе Асен и Петър и се вярвало, че там били погребани⁴.

А Ив. Вазов още при първото си посещение във Велико Търново през 1906 г. бил запленил от тези предания и легенди и създал „Легенди при Царевец“. Във връзка с легендата, че освобождението на България от византийска власт е било обявено от Асен и Петър при освещаването на църквата „Св. Димитър“, тъй като чудотворната икона на св. Димитър него ден напуснала Солун и се озовала в Търново, написал баладата „Свети Димитри чудотворец“: „Гнездо недостъпно орлово над Янтрини шумни талази, злоещата крепост сурово от чуката Търново пази . . . Над мрачните кули се вие двуглави орел византийски, жесток византиец владее пределите красни мизийски . . . А в Търново народен сбор става, там нови се храм освещава, сграден от Асена боляра — чувонния храм на Димитра. Тълпите шумливи там стичат се, молят се Богу, гърмят клепалата екливи. . . — Смили ни пак Господ, с драгост мълвят богомолците прости, пратил ни в безкрайна си благодат светого Димитра на гости. Светият му образ у нази от Солун е таз нощ прехвъркнал! Ликува народът на талази, в сън робски отдавна замлъкнал, светата икона целува и плаче и лудо се радва, диви се и всякак тълкува великото божие чудо . . . И скоро там глас се разнесе: — На робството днеска е краят! . . . Тогава Асен над главите развя знаме — лев разядени и викна — Смърт! Смърт на вразите! Напред в бой! Юнаци по мене! . . . И ля за свобода кръв много народът и чужда, и своя — че мечът пламтящ на Светого Димитра го водеше в боя.“⁵

Археологическите и архитектурните проучвания на тази църква през последните години дадоха възможност да се установи точният ѝ план, за да може да бъде реставрирана и по подходящ начин да бъде представена на тържественото честване на освобождението на България от византийско владичество⁶. Проучванията изясниха историята на етапите на изграждането на църквата. Окончателните резултати от изследванията не са публикувани, защото още продължават.

² Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. С., 1960, 60, 61.

³ В. Стоянов-Берон. Археологически и исторически изследвания във Велико Търново. Търново, 1886, 62—63.

⁴ Пак там, с. 69 сл.

⁵ Ив. Вазов. Събр. съч. Т. 1. Стихотворения. 1982, 385—389.

⁶ Т. Теофилов. Архитектурният образ на „Св. Димитър“. — В: Прослава на Велико Търново. С., 1978, с. 250.

Никой друг паметник във Велико Търново не е бил обявен с толкова предания и легенди, колкото църквата „Св. Четиридесет мъченици“. Още в началото на османското владичество тя била превърната в джамия, а върху руините на бившия „царски манастир“ било създадено теке, където християнски крак векове наред не е имал достъп. В джамията, пазена и обслужвана от шейх, живеел той самият със семейството си. За целта тя била преустроена и променена. Говорело се, че там бил погребан Махмуд Фетхи, турчинът, който превзел Търново (Фетхи на арабски означавало „победител на един град“). Западната част на джамията била превърната в баня, а до нея се извисявало минарето, което често падало във време на буря. Българите и турците вярвали, че минарето е издигнато върху гроба на някой голям български цар.

Воден от преданията и легендите, първият българин, проникнал в тази църква през 1858 г., бил д-р Христо Даскалов. В писмо до руския славист О. М. Бодянский той подробно описал своето проучване на църквата, което било публикувано в Москва още през 1859 г. С това станали достояние на науката двата исторически надписа.

Хр. Даскалов е роден в Трявна около 1820 г. Останал отрано без баща, той бил изпратен от родолюбиви българи първоначално в Букурещ, а после в Одеса, за да се изучи. Там се свързал с революционни младежи и бил затворен година и половина. Успял да изучи освен гръцки, румънски, руски, френски и италиански. Даскалов бил изгонен от Русия, а другарите му били заточени в Сибир. След това се отзовал в Цариград, където сътрудничил на Александър Екзарх при издаването на „Цариградски вестник“. След обявяването на Кримската война Даскалов постъпил в руския главен щаб, а после учил медицина в Петербург. През 1858 г. заболял и се завърнал в България. Отседнал в Търново и използвал краткия си престой, за да проучи неговите древни паметници и особено старите църкви. Още през 1858 г. се завърнал в Русия, където бил назначен за консул в Белград, обаче тежко заболял и скоро починал, едва на 40 години, без да види свободна родината си, за която работел и мечтаел⁷.

Даскалов е разказал някои от преданията и легендите за църквата „Св. Четиридесет мъченици“, в която имало нещо необикновено и тайнствено: „... ежегодно с приближаването на пролетта през нощта се появяват някакви бродещи сенки на мъртавци или зли духове в гробището на двора и тежко на този, който полюбопитства да се увери в това. Прибавят още, че в навечерието на 9 март (денят на св. Четиридесет мъченици) някаква жена с неопишуема красота, облечена цялата в бяло и с разпуснати златисти коси, в полунощ излиза от олтара, сега затрупан с камъни, и дълго остава там и като че се моли. След това, като запалва светилник, обхожда вътрешността на джамията и се моли коленопреклонно, след което вратите сами се отварят и тя излиза на двора, гдето при самото ѝ появяване се повдига силен шум от пляска на вълните на Янтра. През това време бялата жена обхожда джамията отвън и бодро отива към гробищата, като се спира на различни гробове. После се спуска към брега на реката и се измива, при което косите ѝ получават чуден блясък. Като завършва този обряд, изкачва се на минарето, спира се и устремява погледа си към противоположния бряг на реката, към Трапезица, гдето някога са се издигали към небето куполите на славянските църкви. Накрая с първите лъчи на слънцето тя изчезва за цяла година. Ако някой от православните види или забележи при из-

⁷ Срв. Б. И г н а т о в. Сто години от първото проучване на църквата „Св. 40 мъченици“ в Търново. — Археология, 1962, № 2, с. 56 сл.

грев бялата фигура с веещи се златисти коси на минарето, той смята това за небесно видение и бива, казват, особено щастлив в своите търговски предприятия и от него се премахват всички телесни и душевни страдания, а недъгавите нарочно я дебнат в продължение на няколко нощи, за да получат изцеление. Но това не се случва с „правоверните“ или с тези, които без вяра или от празно любопитство влизат по това време в джамията и тъпчат олтаря.“

Освен тези и други чисто фантастични разкази в духа на Хофман, продължава Даскалов, със сигурност е известно, че минарето на тази джамия в различно време се сривало за голяма радост на християните и за присърбие на турците. Всички усилия, поправки, молитви и курбани на последните дълго оставали напразни. Турците вече решили да изоставят минарето и по такъв начин да прекратят народните тълкувания, но правителството изпратило от Константинопол специални кадия и архитект със заръката да направят наоколо разкопки и да възобновят минарето. При тези работи се установило, че под основата на минарето, на 1,5 м дълбочина, съответно на дясната страна на олтаря, има голяма гробница и подземен вход. За съжаление освен турците и фанариотите никой от гражданите не е имал право да присъства и да узнае за скъпоценностите, които се намират там. Говори се, че там били открити мощите на българския светец Иларион Мъгленски. Оттогава вече осем години минарето не падало. Но най-интересната част от разказите за тази чудна джамия се отнасяха за някакви тайнствени, още от никого неразгадани надписи, изсечени върху камъни и наричани „дженевиз“, което значи генуезки, продължава Хр. Даскалов. Всички мъдри шейхове дълго време са се чудели на тях и дошли до заключение, че те са начертани от някаква нечиста сила, още повече, че между редовете на надписите се срещали кръстове, като че нарочно за изкушение и съблазън на „правоверните“. Тези кръстове като символи на християнството се изтрили или били измазани с вар, но на самите надписи никой не се е осмелил да посегне⁸.

Тези слухове накарали родолюбивия българин да се реши на всяка цена да влезе в джамията и да се увери в това лично. Той се представил на шейха, т. е. на пазача на джамията, за французин — лекар пътешественик — и си предложил услугите да прегледа болната му жена. Придружен от свой приятел, местен жител, на когото умишлено не съобщил името и народността си, Даскалов влязъл в джамията. „Трудно е да си дадем отчет за чувствата, които обхващат българина при влизането в тази джамия, която е била „велика лавра на православието“ и място за поклонение на българския народ“⁹. Трябва да отдадем почит на неговия подвиг, тъй като Даскалов успял да препише и пръв да разчете двата исторически надписа, запазени в църквата „Св. Четиридесет мъченици“. Той отбелязва също, че видял и мястото, където се съхранявала в продължение на няколко века старинна библиотека. Но преди няколко години неочаквано фанариотите научили за нея. Владиката в Търново принудил шейха да му продаде ръкописите и предал на огъня цялата библиотека. Същата съдба постигнала и библиотеката, която се пазела в църквата „Св. Апостоли“, седалище на гръцката митрополия в Търново.

Всъщност трябва да благодарим на случая, че тази историческа църква е била превърната във второстепенна джамия и затова са се запазили тези два важни за българската история надписи.

⁸ Х. Даскалов. Открытия в древней столице болгарской Тернове. М., 1859, с. 4 сл.

⁹ Пак там, с. 11 сл.

Във връзка с легендата, че минарето на превърнатата в джамия църква „Св. Четиридесет мъченици“ често падало по време на буря, Ив. Вазов създад баладата „Минарето“: „Когато Иван Асен Втори разбра, че на дните му земни иде краят, при своя старчески одър събра велможите първи в двореца . . . Върховна си воля им той възвести и рече: — О, братя, моля зарийте праха ми в любими мой храм, от мен сътворен, в къта при входа, молитвите святи да чувам оттам, а също гласът на народа любим мой, поблизо до него да съм в скръбта и в радостта му . . . И скоро Асен предаде дух Богу. С молитви, стенания погребяха славно праха му свещен при громки народни ридания . . . Но ети ужасни настъпиха дни; столицата турчин превзе, разори я, палата превърна в куп съсипни, а славната църква в джамия. Въз гроба Асенов вдигна минаре, запя муезин от високо викало. . . От кърви и сълзи море разля се по царството цяло! Разбуди се царят в гроба, трепна, наляга го нещо . . . Той всичко разбра и заплака! Тегней минарето, зле гроба притиска, задушава се царят. На двора бесней зла хала, веявица писка . . . И тоз трус люшна минарето тогаз, кат' клас разлюля го, задруса и пада то с трясък. На гроба олекна завчас и царят заспа . . . Ей трето се там минаре изгради, и то провали се при първата буря, градят се все нови, но както преди пророковий стълб се катуря. А турчин гради друг и гневно ругай ветрища и бури, кълне небесата. А кой му делото събаря, не знай с гигантската мощ на оная ръка, що царство безкрайно под властта си бе държала . . . Изтекоха векове, царят юнак лежи там . . . Един ден, внезапно разбуден, той лекост почувства в гробния мрак. Потръпна, вслуша се очуден: О Боже, пак химни във храма звучат и българска реч се въздига към Бога . . . И царят легна пак, блажено заспа във вечни сън безметежно.“¹⁰

След Освобождението църквата „Св. Четиридесет мъченици“ е обект на редица архитектурни и изкуствоведчески проучвания, които дадоха ценни данни за нейната архитектура и живопис, силно пострадали по време на османското владичество¹¹. В църквата и около нея се провеждат археологически разкопки, въз основа на които се разкриват и останките от т. нар. в изворите „царски манастир“ или „Великата лавра“ на Асеновци. Там са били погребани българските царе и царици и са били положени мощите на светци и светици, затова манастирът и църквата били истински пантеон за българския народ¹². За жалост през време на чуждото владичество свещените за българите гробове са били ограбени. През 1972 г. близо до северната страна на църквата бе разкрит гробът на един от великите царе от рода на Асеновци — Калоян, който след смъртта си при обсадата на Солун е бил пренесен в България полубалсамиран и погребан в този царски манастир¹³. Археологическите проучвания през последните години показва, че манастирът е бил свързан непосредствено с укреплението на Царевец, а следователно и с царските дворци. Най-вероятно Иван Асен II построил своята църква „Св. Четиридесет мъченици“ сред изградения вече и укрепен на това място царски манастир.

¹⁰ Ив. Вазов. Цит. съч., 390—395.

¹¹ Б. Игнатов. Към въпроса за българска архитектурна школа във византийския стил. — Археология, 1963, № 3, с. 59 сл.; К. Кръстев. Търновската живописна школа. — В: Прослава на Велико Търново, с. 109 сл.

¹² А. Попов. Търновската „Велика лавра“. — ИБИД, 1980, с. 83 сл.

¹³ И. Дуйчев. Калояновият пръстен. — В: Прослава на Велико Търново, с. 227 сл.; В. Инкова. Идентифициране на Калояновото погребение. — Пак там, с. 232 сл.

Друг паметник, свързан с много предания и легенди, е джамията, която се е намирала на Царевец, непосредствено до руините на българските дворци. Разказвали, че била построена върху църква, в която са се намирали мощите на св. Параскева Епиватска, известна у нас като св. Петка Българска. Моско Москов, един от първите следосвобожденски радатели за проучването и запазването на търновските старини, е отбелязал, че никоя старинна постройка в Търново не е заобиколена с толкова много предания, колкото Хисарската джамия. Още през 1872 г., когато за първи път дошъл в Търново с баба си като дете, тя му посочила джамията и дървото, което растяло в двора ѝ. Отдалеч с радостно упоение тя казала: „Зелено е, св. Петка няма да ни остави, скоро ще се освободим от турците“ и му разказала легендата за това дърво. То било израсло от главнята, посадена от последния български цар. Когато напуснал Търново, царят казал, че когато се раззелени това дърво, България ще се освободи¹⁴. На Царевец векове наред българите нямали достъп. Само отдалеч те гледали развалините на царските дворци и на джамията до тях, за която вярвали, че е издигната върху основите на черквата „Св. Петка“, където са били съхранени мощите на една от най-почитаните български светници по време на османското владичество. Хр. Даскалов, който проникнал в църквата „Св. Четиридесет мъченици“, не бил допуснат на Царевец. Повлиян от местното население, Даскалов отбелязал, че джамията е бившата църква „Св. Параскева“.

Ив. Вазов, посетил Търново в 1906 г., също чул за тази легенда и по този повод написал следното: „Западната част на Царевец в турско време на мястото на сринатите царски жилища е била застроена с турска махала, която била унищожена от българите при освобождението на Търново. Сега Царевец е съвсем гол, пустинен и обрасъл с дива растителност. Само джамията, съградена на мястото на старата църква „Св. Петка“, едничка стои сред буренясалите развалини . . . До нея се зеленеет величествен бряст, на който е поставен надпис: „Това дърво да се пази!“ Този бряст е свързан с трогателна легенда. Кога да падне Търново под турците, брястът изсъхнал. Цар Шишман при напускането на Царевец казал: „Когато този бряст пак се раззелени, българите ще се избавят от турското робство.“ И в 1877 г. старите хора в Търново с очудване забелязали, че брястът взел да се разлиста и да зеленеет, и си шепнели знаменателни думи.“¹⁵

Мощите на св. Петка Епиватска били изискани от Иван Асен II от латинците, които тогава владеели Константинопол, да бъдат пренесени от Епиват в Търново. Това събитие е описано в житието на Патриарх Евтимий за светицата. Разказва се подробно за пренасянето на мощите в столицата на Иван Асен II, отбелязват се и неговите големи победи, при които „покорил и завзел Сер, цялата Атония, или по-точно казвано Света гора, и славния Солун и цяла Тесалия, а също и Далмация, която се нарича и Албанска държава чак до Драч.“ Патриарх Евтимий живо ни предава картината на шествието при пренасянето мощите на светицата в Търново. Той е отбелязал, че Иван Асен II и неговите приближени посрещнали мощите с голяма чест, пренесли ги и ги положили в „царската църква“, където лежат и до днес. Поради летописните данни за големите завоевания на един от най-славните български царе — Иван Асен II, това житие е било широко разпространявано по време на османското владичество не само в българските, но и в съседните страни — Сърбия, Румъния и Русия. Интересно е да се отбележи, че то е било включено и в първото българско печатно

¹⁴ М. Москов. Черковата св. Петка в Търново. Търново, 1915, с. 3 сл.

¹⁵ Ив. Вазов. Събр. съч. Т. 12. Пътеписи. С., 1977, с. 198.

произведение — Молитослова, издадено през 1527 г. във Венеция от първата печатница за славянски книги. Подвизите и завоеванията на Иван Асен II в житието на св. Петка събуждали патриотичните чувства на българския народ по време на османското владичество¹⁶.

Въз основа на археологическите проучвания на руините на джамията на Царевец, която била разрушена при силното земетресение в Търново през 1913 г., бе установено, че тя е била построена върху свободен терен, където е имало обширен площад пред дворците на българските царе от Втората българска държава. Основите на джамията са били положени върху културен пласт, наситен с останки от сгради от раннохристиянската епоха. Основите на джамията са били солидно изградени от камъни, споени с бял хоросан, на 0,5 м дълбочина, а поради нездравия терен от културния насип е имало хоросанова подложка с набити в нея дървени колчета. Зидовете са били изградени с клетъчна украса, образувана от неправилно издялани каменни блокчета, оградени с тухли. При разчистването на разрушените стени бяха разкрити голям брой архитектурни детайли, които са били вторично употребени като обикновен строителен материал в стените на джамията — барабани от колони, пиластри, капители и корниз. Те са били взети от развалините на намиращите се в непосредствено съседство дворцови сгради. Арх. Драгомиров е успял да възстанови от тези фрагменти една аркада, която е принадлежала на двореца и сега е изложена в историческия музей във Велико Търново.

Интересна и ценна находка ни даде данни за начина на изграждането на джамията. В югозападния ъгъл на джамията сред купищата строителен материал от камъни и тухли бе открита квадратна тухла от клетъчния градеж на джамията. Върху едната ѝ страна е врязан още преди изпичането на тухлата седемредов български надпис, на който ясно се чете: „Коста, зет на Янаки, 10 000, месец юни в 27 ден направиха се тези керемиди (тухли — б. а., С. Г.), и се изгради джамията на Феруз бей.“ Тухлата е подобна на другите тухли от градежа на джамията, а надписът е нанесен със сигурна ръка с полукурсивен почерк. Явно е, че тухлата е била направена при изграждането на джамията, а надписът би могъл да се тълкува като начин на майстора да определи известно количество тухли или като възможност да вгради спомен в основите на джамията. Несъмнено строителите са били образовани българи, които са владеели съвременния писмен български език и са си служили добре с него. Над главния вход на северната страна на джамията е била вградена запазена и до днес в музея във Велико Търново мраморна плоча с двуредов релефен арабски надпис, който в превод гласи: „В името на милостивия и милосърден Алах! Тази благословена джамия построи великият емир Феруз бей, син на Абдулаха. Алах я приел и го опростил. А беше завършена в 1435 г.“ В близост до тази джамия със скромни размери и второстепенно значение е имало медресе, т. е. училище, и дом за нощуване на мохамедани, а върху останките от двореца е била направена турска баня. В българския надпис върху тухлата джамията е означена като „мазгит“. Това е арабското название за джамия, преминало в Европа: рус. мечеть, фр. mosquée и т. н. У нас по-късно с това название, трансформирано като „месджит“, наричали по-малките джамии. Около джамията

¹⁶ Л. Драголова, Б. Райков. Първото българско печатно съчинение. Житието на Петка Търновска от Патриарх Евтимий. — В: Прослава на Велико Търново, с. 236 сл.

имало турски некропол, част от гробовете на който се намирали и върху руините на двореца¹⁷.

Основателят на хисарската джамия Феруз бей е един от най-изтъкнатите военачалници по времето на Баязид I, завоевателя на България. Той бил предводител на „аланджиите“ — отряди, с които извършвал чести нападения в отвъддунавските земи, и бил назначен за управител на Никополския санджак, една от най-големите административни области, в които влизали не само Търновският вилает, но и Ловешко, Севлиевско, Габровско, Еленско и дори Русенско. Интересно е да се отбележи, че в официалния надпис на джамията той е наречен син на Абдулаха, т. е. на турски роб. Има предание, че тази джамия се обслужвала от болярско семейство, което при падането на Търново приело мохамеданството, за да си запази привилегиите. Така правели и други боляри, които станали висши служители в Турската империя. Това семейство дълго време стопанисвало джамията, но при премахването на санджаците наследниците изпратили майка си в Цариград при майката на султана с документ от първите турски управители на Търново, написан на български език.

Султанът уважил документа и признал правата на тези български бейове над хисарската джамия. Бейовете се ползвали от доходите на джамията чак до освобождението на България¹⁸.

С това предание бихме могли да си обясним и тухлата с българския надпис от джамията. Феруз бей все още е бил във връзка с български майстори, които по негова поръка и с негови средства построили джамията. Някои от майсторите, вероятно предприемачи или надзиратели, са могли да пишат на български език добре и са ни оставили надписа върху тухлата.

Въз основа на данните от надписа върху тухлата може да се приеме със сигурност, че джамията не е била построена върху основите на стара българска църква „Св. Петка“, както се вярвало по време на робството. По такъв начин се поставя въпросът за мястото на църквата, в която са били пренесени мощите на св. Петка. В житието си за светицата Патриарх Евтимий я е нарекъл „царската църква“. При разкопките на двореца на Царевец в насапа в преддверието на дворцовата църква бе открита част от мраморна плоча с красив релефен надпис, от който бе запазена само думата „Параскева“. Надписът даде основание да се предположи, че тази плоча е част от ктиторския надпис на църквата, посветена на св. Параскева, и че тя може да се отъждестви с „царската църква“, в която по думите на Патриарх Евтимий са били поставени мощите на светицата по времето на Иван Асен II. Напоследък това предположение е оспорено твърде основателно поради факта, че дворцовата църква, която е била една от най-красивите и богато украсени църкви, по самия характер на предназначението си — да обслужва нуждите на двореца, е била малка по размери¹⁹. В житието на Патриарх Евтимий се казва: „Ти си застъпница на тези, които са в неволи, и пристанище за тези, които са изложени на бури! Твоят ковчег разлива благотворни струи и прогонва бесовските пълчища. Твоята църква лекува недъзите, дава зрение на слепите и очиства прокажените.“ Тези думи свидетелствуват, че по всяко време при мощите са се стичали много хора — болни, слепи, изпаднали в неволя и т. н. Явно е, че мощите на почитаната от народа светица са били положени на място, достъпно за голямо множество хора.

¹⁷ С. Георгиева. Нови данни за църквата „св. Петка“ и за джамията на Царевец във Велико Търново. — Археология, 1967, № 2, с. 27 сл.

¹⁸ М. Москов. Цит. съч., с. 13.

¹⁹ Я. Николова. Църквата св. Параскева във Велико Търново. — ИОИМ В. Търново, IV, 1968, с. 22 сл.

Сигурна податка за мястото на мощите на св. Петка са думите на Патриарх Евтимий, че тя е била положена в „царската църква“. Най-вероятно е да се приеме, че мощите на св. Параскева са били положени в царската църква „Св. Четиридесет мъченици“, където се намирали мощите и на други светци и светици. По този повод тя е била обявена за закрилница на Търново и получила името св. Петка Търновска. В разказа си за пренасянето на мощите на св. Петка от Търново във Видин и Белград Григорий Цамблак отбелязва, че когато Баязид стигнал до чудния град Търново, той недоумявал как да го превземе, защото видял твърдините на мястото, заградено от планински стръмнини и високи хълмове, укрепени с високи стени и заякчени отвътре за трети път с мощите на св. Параскева, която като непобедим воин била сред тамошните жители. Откритите през последните години укрепления и пряката връзка на манастира, в който е била построена църквата на Иван Асен II „Св. Четиридесет мъченици“, потвърждават думите на Григорий Цамблак за здраво укрепените стени, всред които са се намирали мощите на светицата.

Сигурно доказателство за достоверността на нашето предположение е един летописен разказ за пренасяне мощите на св. Петка в Търново, написан няколко години след това събитие, който послужил вероятно за образец при написването на житието на светицата от Патриарх Евтимий през XIV в. Авторът е отбелязал, че Иван Асен II наредил да пренесат тялото ѝ с голяма почит от Калиакратия в преславния му град по времето на митрополит Марко . . . Нейното посрещане от царя и от близките му било величествено. И така, със слава и голяма почит, и с радост, и с веселия я положил в *своята църква*, въздаващ почит на светицата²⁰. Този епитет „своята църква“ смятаме за важен аргумент в полза на предположението ни.

Заслужава да се отбележи, че никъде освен в преданията, създадени по време на османското владичество, в изворите не е отбелязано, че светицата е била поставена в специално изградена за нея църква, и то носеща нейното име. Патриарх Евтимий споменава само, че мощите ѝ били положени в „царската църква“, където се намират и досега.

²⁰ С. Кожухаров. Неизвестен летописен разказ от времето на Иван Асен II. — Лит. мисъл, 1974, № 2, с. 123 сл.